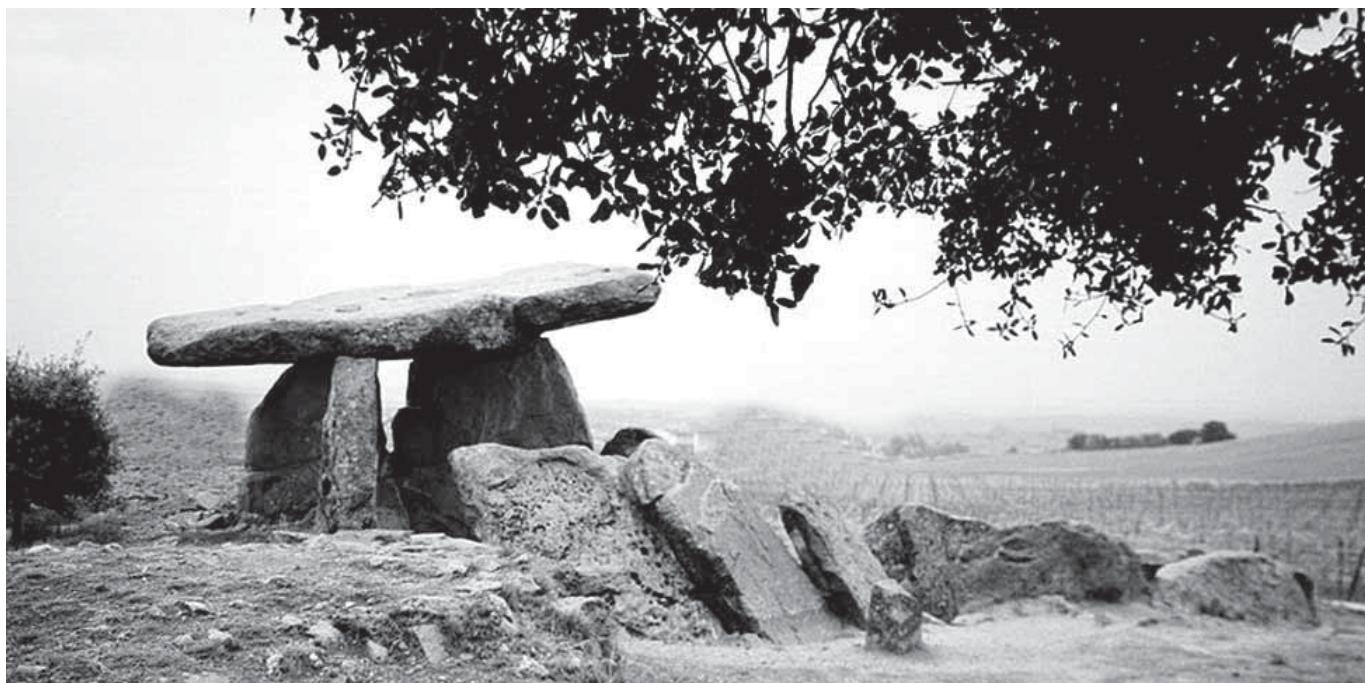

IZADIA ZAINDU

EUSKAL TOKI-IZENAK

MUNDUAN eta

EUSKAL EDESTIA IV

7.- MUNDU ZABALEAN, EUSKAL TOKI-IZENAK ETA ITZAK.

Toki Izenaren⁽¹⁾ zentzua azaltzeko, gure gogarketetan garrantzi handian euki bear dogu, asieratik gaur arte izen jeografiko batek iraun dagian, izen ori errotu, sendo edo ondo sustraituta egon bear dala toki orreitan, eta ori ez da lortzen, toki orreitan izen orreik milla urte askotako jabetasuna euki ezik.

Euskereak, Neolitikotik asi ta gaur arte ikutubako berbak daukaz, Asia ta Afrikako leen gizarteak euren errekarri eta abar emon eutsezan izenak: Ibai/rio, Ibi/vado, Ibar/rio/valle eta abar. Eufrates ibaia bera deitzen zan Buranu = Urnammu, zeru guz-

tia URA izan zala gogoratzen ziralako: URA = UR+ANU = Agua del cielo.

7.1. -Afrika, Asia ta Europan, erreka, mendi, toki ta erri izenetan ostonduta dagozan sorburuzko edo oiñarrizko Euskal itz asko dira. Orain jakintsuak dabizena argitzen, eta azkar esan leike, lendik eginda dagozan lanak sakonak diralako.

Europan, erreka askoren izenak, itz bardiñakin emoten dabez euren esangurak ezagutzera, edo euren oiñarriaren sorburuzko itz bardiñakaz bai beintzat.

(1)Toki-izenaren=topònimos.

Susterrezko itz bat “IS” adizkia⁽²⁾ da: “Noruegatik asi ta Italiaraino, Espainatik Errusiaraino, ta Bretaña Aunditik Balkanes”enerainoko 200 errekatari baido geiagotan aurkitu dira-nak.

Adibidez: Noruegan Iseljorden edo Isa Italian. Errusian Isainka edo Iesla Lituanian. Txekiako Errepublikan Jizera edo Ijssel Beko Errietan⁽³⁾. Euskeran Iz berbea S lez esanda: URA edo UR lasterra esangura dau.

Izen itzak, era bardiñetan agertzen dira ur (aur), var (ver), sal (salm) edo al (alm). Ur itzak ur geza⁽⁴⁾ edo ur gazi⁽⁵⁾ esangura dau, eta URA ur tira edo ur lasterra⁽⁶⁾.

AL eta SAL itzenezako be, esangura bardin antzekotan babestu edo zaindu dira, danak batera, Euskerazko Izkuntza aldi baten, oso zabala izan zala erakusten dabela.

Izen onein esakerak, beste ainbesteen artean, adibidez: Noruegan URULA, Bretaña Aundian

IRWELL, Beljikan OURTHE, Alemanian AUERBACH, UR-BACH, AURACH, Austrian IRRSEE, Frantzian lenago UROFIA izan zana eta gaur AROFFE eta HURIEL, espainian URURA ta UROLA, Polonian URWIS, Errusian URA eta abar.

Alemania´n VAR adizkia daukien izenak: Warne, Werre, Warmeno, Warme Aue dira.

SAL adizkia daukien izenak: Saale, Sale, Selz (Salusia), Selke (Salika).

Eta AL adizkiarekin: Aller, Alm, bi Alme, bata Almana eta bestea Almara, Ahla, Elte (Alantia) eta Elz.

Erdi Ugarte onetan, besteen artean izen oneik agertzen dira: Alba, Alenza, Almar, Almanza, Almonte, Almantes eta abar.

Lenagoko izkuntzaren izenak be, oiñarrizko itz orreitatik etorri leikez, orduko gizarteen leiñuak, errekek edo lurraldeak euki eben alderdi eder baten berezitasunetik, izenak artzen ebezalako.

(2) Adizkia=elementoberbal.(3)Beko-errietan=-Paises-Bajos. (4) Ur-geza = agua dulce. (5)Ur gazi=agua salada. (6)Urlasterra= corriente de agua.

Erdi Ugarte onen Iparraldean, Erromatarrak IBERUS esan eutsoen Ebro ibaiari.

Ebro erreka onen luzera guztia, bere urak Lurrarteko Itsasoan bota arte, danak euskeraz berba egiten eben lurraldeak ziran. Eta izkuntzalariak ez eben bearko burutasun aundirik egin, euskeraz IBAI errekea dala esateko eta IBARRA, errekeak bere urak itsasoan botaten dauazan IBAR zelaiari.

Guadalajarako erria, Segobia, Soria, Zaragoza⁽¹⁾, Teruel, Kuenka eta Madril erriengaitik mugatuta dagoena, euki eben antziñako izena ARRIAKA izan zan.

Erromatarrak etorrita, Toledotik aldatzen zan Zaragoza Meridaraiño egin eben bidea, Arriaka ibaiaren albotik igaroten eban, eta Mauritarrak etorrita Guad ilhijiarahren (euren izkuntzan arriaren erreka esangura dau) izena ipini eutsoen, gaur eurengandik datorren Guadalajara izenagaz eza gutzen doguna.

Ernest Försteman Alemanak (1.822-1.906) Germaniar eta Amerikar izkuntzalariak XIXn gizaldi erdian toki izenen azterketan ibili zala: Errekaren auziñako izenak, Leunkatubako⁽²⁾ Bitxiak zirala esaten eban.

7.2.- Vennemanntar Theo, germaniar ele jakintzaren maixua (catedratico), Fostertar Peter, Kanbridgesgo Ikastetxe Nagusian genetikaren irakaslea ta Hameltar Elisabeth berrien idaz-leak esaten dabena:

Ebersberg erria, Babieraren goi aldian Ebrach ibaiaren ondoan kokatuta dago, aurrera-suago basalde zabal, abartsu edo ta oiantsua daukana eta Erdi Aroan Eberesperch edo Epaesperc izena esaten eutsoen.

Uri orren izena esan leike, basarte orreitan eizarako egon zan ainbat abereen izenetik datorrela (Eber = basurde, bas-auntz edo orein eta Berg = mendi) eta euren armarrarian orregaitik ipinita daukiela basurdearen irudia.

Antza ez da olan baiña, Ebrach izena eredu lez artuta, Ebersberg izena Ibai esan gure daualako eta apur bat estututa Ibai Ibai ipini eutsoen azkeneko ach ori euren Ego aldean dagoan Aleman mintzadar edo izkelki baten IBAI esan gure daualako.

Frantzian, izenak gaiñera ainbat eber´ekin asten dira, nai ta beste izkuntz senditik etorrita doiñu ezberdiñak euki.

A ta guzti, ainbat: Ebreon, Ibarrolle, Evrune, Ivry, Ivors, Averdun, Avricourt, Avrolle, Yvre eta ainbat izen, danak izkuntz baten erro bardiñetik datozenak.

Frantzezez ez dagoz izen orreik, (nai ta Aleman izkuntzan eber basurdea izan) basurdearen izenagaz elkartuko dauzanik, basurdea euren izkuntzan sanglier esaten dalako.

Orregaitik eber izen orrek berak bakarrik erakusten dau: Erri biak, bata besteagandik ain urbil egonda eta itza Euskerearen antziñako jendekuntzaren errotik artuta, erreka edo IBAIA´ren adi-muga⁽³⁾ daukala.

(1) Zaragoza = Bere antziñako izena Zalduba zan. (2) Leunkatu-bako = sin pulir. (3) Adi-muga = definición.

Lenago adizkai oneik ez ziralako ondo adierazpen-duta egon, Renfrewtar Kolin Ingles arkeologuak, beren adierazpenarekin bidera urten da, esaten eban: Indojermanoak edo erri guztien artean eza-gutzen diran indoeuropeoaren izenarekin, berandu etorri zirala eta Europara etorri ziranak nekazarien bardiñ antzekoak zirala, eurokaz Europaren Neolitikoa egokituta.

Zatarain´tar Anbrosio aipatu bear dot emen, Euskerea-Aleman-Euskeraz itzultzeko egin eban DUDEN iztegia, azkeneko orrazketak berak ezin ebazalako emon, arrigarrizko lan eder ori ametsezko bidean geratu dalako.

Berak aurkeztu eustan itzezko zerrenda aundi bat: idatz eta esan bardiñak euki ebezan Aleman ta Euskerazko itzak, eta damu naz aren bir idazki bat orain ez eukitea.

7.3.– Krutwigtar Federikok esaten dauana.

Krutwigtar Federikok esaten dau, Europara indoeuropeoaren aurrekoak etorri orduko, Europa ta

Asiaren zati batean, jendekuntz aundi baten, oiñarri bateko izkuntz ezberdiñakaz mintzatzen zirala eta nastu egingo zirala, agertu ziran erri lapur edo sartzailleakaz⁽¹⁾.

Krutwigek, alkarganatu⁽²⁾ egiten dauz Dordoña ta Altamirak euki eben jendekuntza, gero agertu ziran Troya⁽³⁾, Sumeria edo ta Babiloniakoakaz.

7.4.– Italian Euskerazko toki izen eta itzak.

Italian, Euskerazko toki izenak: Liguria (Genoba inguruan, IIIIn. Gizaldian erromatarrak menperatu eben erria), Etruria (Arno eta Tiber bitartean egon zan Etrusko erria), Oscia (Erromaren Ego Ekialdeko Kanpanian) egon zan kokatuta Osko erria, (len euskerazko orde izenak Erdi Ugarte onein tokietan dagozenak eta Asturias ta Galizian batez be). Guztiak Sizilia ta Alpesetan dagozenak.

Alpe itza, Euskerazko Arpe (Arpe, aizpe = cobijo bajo la roca, caverna, pie de la peña, concavidad de la roca) itzatic datorrena da.

(1)Sartzailleak=invadores.(2) Alkar-ganatu = relacio-nar. (3)Euren ariñagoko izena Ilion izan zan Euskeraz ili = iri, Uria esan gura dau.

Alpeseko toki izenak AOSTAN: Artavoz: arta = roca (arkaitz), naba = planicie, otz=fin / Ayas: aia = vertiente, as = de atrás / Arbelei: arbel = pizarra (ar-bel), ei = punta (egi). / Arieta: Arrieta (arri tokia) / Arroil: garganta montañosa (euskeraz bardin)/ Arrobi, Arpe, Aran, Arpeta: nido de aguilá (arrano abi), bajo la piedra, Valle y Valle bajo las piedras (euskeraz Valle=Aran da)/ Gane: cima (euskeraz bardiñ esaten da) / Lesache, Lessona, Lezetta: sima (euskeraz: Lezea, Lezona eta Lezeta dira) / Loy: loi (euskeraz: barro, tierra hùmeda) / Orio: Gipuzkoako errekea bezala / Oyace: Oiane (selva) / Oren: Orein (ciervo) / eta abar.

7.5. –Lonbardian: Izen asko dira ATE´an amaitzen diranak eta Euskeraz ainbat dagoz esangura bardiñakin: puerta, paso esan gura dabe. / Albizzate, Alzate, Lazate, Velate, Lurate, Lainate, Azzate, eta abar.

100 kilometrutan 200 izen baiño geiago dagoz.

Elexpurementzat: Iru lurralde dagoz euskal-izen oneik argi erakusten dabezanak. Aundiena: Piamonteren Iparraldea (italieraz PIAMONTE=ARPE=al pie de la montaña, Euskeraren antzera Auñamendi lez (al pie de la montaña) eta Oñamendi Pirineosen Euskerazko izena. Lombardia eta Aosta (Milan eta Milaneko Iparraldean) eta Suizan, Ticino edo Tesinoko erri aldean.

Eta esan doguzenak baiño, geiago be badagoz: Azasca, Andrate, Aranno, Artore, Arbedo, Arese, Arizzano, Arona, Arola, Arrobio, Arzo, Ascona, Balzola, Barasso, Bettola, Biasca, Gabiola, Gauna, Gazza, Gordola, Landarenca, Lesa, Oria, Ossola, Zubiena, eta abar.

Atutxa´tar Paul

Zornotza´n 2.013´an Urtarrilla´ren 15´ean

